

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@bua.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Verwaarlozing van ecologische verantwoordelijkheden

In het neoliberale denken van Hayek kan de markt ecologische (publieke) belangen niet behartigen, omdat de ecologische impact van producten niet wordt meegenomen in de prijs. De beginselen van subsidiariteit en soevereiniteit in eigen kring benadrukken het belang van sociale verbanden die vanuit hun eigen verantwoordelijkheid elkaar en de markt in balans houden en waarbij overheden mogen ingrijpen met het oog op het publieke belang. Deze balans is onvoldoende bewaakt: er is sprake van een verwaarlozing van ecologische (publieke) verantwoordelijkheden.

door Mathilde Oosterhuis-Blok De auteur schreef het proefschrift *Marktwerving en publieke belangen. Een analyse vanuit het neoliberale denken en de beginselen van subsidiariteit en soevereiniteit in eigen kring*, waarop ze in 2020 promoveerde aan Tilburg University en de Theologische Universiteit Kampen. Zij is nu werkzaam als consultant en projectmanager bij InnoviQ.

In 2023 zijn aangiftes gedaan tegen de leiding van de chemiebedrijven Chemours en Tata Steel wegens het bewust in de omgeving brengen van gevaarlijke stoffen, terwijl de gevaren hiervan al tientallen jaren bekend waren. Recent is gebleken dat Chemours (voorheen DuPont) al dertig jaar geleden wist dat grote hoeveelheden van het giftige en kankerverwekkende pfas in het grondwater terechtwamen, terwijl gezwegen werd over de risico's hiervan voor het milieu en de volksgezondheid. Ook Tata Steel wordt het opzettelijk vervuilen van bodem, lucht en oppervlaktewater verweten, met alle gevolgen van dien. Uit onderzoeken blijkt dat in de omgeving van Tata Steel hogere percentages van longkanker voorkomen dan in de rest van Nederland.

Hier wordt een spanningsveld zichtbaar tussen private belangen van bedrijven en ecologische (publieke) belangen. Enerzijds produceren bedrijven als Tata Steel en Chemours waardevolle producten en dragen ze bij aan de werkgelegenheid. Anderzijds heeft de productie negatieve gevolgen voor de volksgezondheid en het milieu. Wat zijn de verantwoordelijkheden van overheden en bedrijven voor ecologische (publieke) belangen? In het vervolg schets ik de contouren van een antwoord op dit complexe vraagstuk vanuit het neoliberale denken van Hayek,

Waar toe is de overheid op aarde?

en vanuit het christelijk-sociaal denken met de beginselen van subsidiariteit en soevereiniteit in eigen kring.

Hayek

Friedrich Hayek (1899-1992) was econoom en politiek filosoof. Hij wordt gerekend tot de Oostenrijkse School en gezien als een belangrijke inspirator van het neoliberale denken, net zoals bijvoorbeeld de Amerikaanse econoom Milton Friedman (1912-2006). Hayek legt in zijn denken de nadruk op individuele en economische vrijheid en een spontane marktordening van de samenleving. Publieke belangen worden volgens Hayek het best behartigd als individuen hun eigen belangen nastreven in een vrije markt. Bedrijven hebben volgens Hayek geen verantwoordelijkheid voor publieke belangen. Zij hebben als doel om – met het beschikbare kapitaal – te streven naar zo hoog mogelijke winsten, rekening houdend met wettelijke en morele regels. Ook Friedman betoogt dat de enige sociale verantwoordelijkheid van ondernemingen het vergroten van hun winsten is. Hayek benadrukt dat individuele vrijheid altijd moet samengaan met individuele verantwoordelijkheid. Dat zien we in de praktijk niet altijd terug. Chemours heeft bij het handelen jarenlang verzwegen dat gevaarlijke stoffen in het grondwater terecht kwamen. Pas toen de overheid strenge regulering opstelde voor perfluorooctaanzuur (*perfluorooctanoic acid*; pfoa) – een van de stoffen die vallen

onder de noemer van pfas –, stopte het bedrijf met het gebruik van deze stof.

Hayek hecht veel belang aan de kennis van individuen en benadrukt tevens het belang van het prijsmechanisme voor de markt. Prijsvorming is

Bedrijven hebben volgens Hayek geen verantwoordelijkheid voor publieke belangen

volgens hem een mechanisme voor het communiceren van informatie. Informatie is in kleine stukjes verdeeld onder grote aantallen individuen. Door prijsvorming verschaft de markt informatie aan marktpartijen die weer als input dient voor hun handelen. Als milieueffecten echter niet geprijsd worden, levert het prijsmechanisme geen informatie over de ecologische impact van producten. De ecologische gevolgen van de productie van goederen hebben dan geen plek in het marktmechanisme dat vanuit het denken van Hayek moet zorgen voor de behartiging van publieke belangen. Wanneer publieke belangen niet behartigd worden vanuit de marktordening van de samenleving, ontstaat een vacante verantwoordelijkheid voor dat publieke belang. Overheden mogen niet ingrijpen in de markt met het oog op publieke belangen.

Subsidiariteit

Subsidiariteit is een beginsel uit de katholieke sociale leer. Het beginsel is erop gericht om zaken zo te regelen dat recht wordt gedaan aan de menselijke waardigheid, en dat verantwoordelijkheden van sociale verbanden zijn afgestemd op het algemeen welzijn. Het doel van bedrijven, ook van Tata Steel en Chemours, is niet alleen het maken van winst; ze behoren ook bij te dragen aan het algemeen welzijn,

waarbij recht wordt gedaan aan de menselijke waardigheid en de ontwikkeling van mensen in gemeenschappen. Een gezonde leefomgeving is hiervoor een belangrijke voorwaarde.

Winst maken is belangrijk voor de continuïteit van een gezonde bedrijfsvoering, maar mag niet prevaleren boven de publieke belangen van volksgezondheid en milieu. Winst is ook een middel waarmee de samenleving kan worden gediend, bijvoorbeeld door de aanwending ervan voor investeringen in nieuwe duurzame en schone productietechnieken. Als winsten primair worden uitgekeerd aan de aandeelhouders en niet of onvoldoende worden aangewend voor de financiering van een duurzamere en schonere productie, dragen bedrijven onvoldoende bij aan het algemeen welzijn van de samenleving.

Het subsidiariteitsbeginsel impliceert dat wanneer er onvoldoende aandacht is voor het algemeen welzijn op het niveau van bedrijven, de oplossing op een hoger niveau moet worden gezocht, bijvoorbeeld op het niveau van een brancheorganisatie die kan lobbyen voor wetgeving, of ervoor kan zorgen dat zelfregulering binnen de sector wordt uitgevoerd. Als zowel bedrijven als brancheorganisaties onvoldoende verantwoordelijkheid kunnen of willen nemen, kan overheidsingrijpen met het oog op het algemeen welzijn geboden zijn. Overheden kunnen helpen door wet- en regelgeving te ontwikkelen die de uitstoot van gevaarlijke stoffen reduceert en prikkels bevat voor het verduurzamen van het productieproces. In de praktijk is dit complex, omdat niet altijd duidelijk is wat de impact van bepaalde uitstoot is op de volksgezondheid. Het is ook lastig om richtlijnen over welke waarden (on)wenselijk zijn voor de gezondheid te vertalen naar een norm waar bedrijven zich aan moeten houden. Als het moeilijk is om op nationaal niveau passende oplossingen te vinden, moet op internationaal niveau naar oplossingen worden gezocht, bijvoorbeeld in samenwerking tussen Europese lidstaten.

Soevereiniteit in eigen kring

Het beginsel van soevereiniteit in eigen kring werd in 1880 door Abraham Kuyper geïntroduceerd en is verder uitgewerkt door Herman Dooyeweerd (1894-1977). Vanuit het beginsel van soevereiniteit in eigen kring wordt benadrukt dat de geschapen werkelijkheid bestaat uit verschillende aspecten (onder andere sociaal, economisch, juridisch, ethisch) die niet herleidbaar zijn tot elkaar, maar wel in relatie tot elkaar functioneren. Sociale verbanden fungeren in alle aspecten van de werkelijkheid en hebben eigen verantwoordelijkheden die worden gevormd vanuit hun zogenoemde bestemmingsfunctie. Deze bestemmingsfunctie geeft leiding en richting aan de andere aspecten. Bedrijven hebben bijvoorbeeld een economische bestemmingsfunctie. Zij hebben de verantwoordelijkheid om verantwoord schaarste op te lossen. Bedrijven dienen te handelen vanuit het perspectief van een simultane realisatie van economische, sociale, juridische en ethische normen. Zij opereren in een sociale omgeving met medewerkers en omwonenden, en hebben een actieve maatschappelijke plicht naar de samenleving door bij te dragen aan een schone en duurzame productie van goederen. Vanuit het beginsel van soevereiniteit in eigen kring kan worden betoogd dat bedrijven als Tata Steel en Chemours in hun productieproces onvoldoende hebben gehandeld vanuit een simultane realisatie van normen. Ze hebben onvoldoende rekening gehouden met de milieueffecten van het productieproces voor de omgeving.

Waarom is de overheid op aarde?

Ook partijen die producten kopen hebben vanuit het beginsel van soevereiniteit in eigen kring een verantwoordelijkheid voor het bijdragen aan een gezonde leefomgeving en de volksgezondheid. Zij moeten verantwoord handelen en bereid zijn om een hogere prijs te betalen voor grondstoffen, vanwege de investeringen die nodig zijn voor een schoner en duurzamer productieproces. Bedrijven handelen niet verantwoord als ze ervoor kiezen om grondstoffen voor een lagere prijs te kopen in landen waar sterk vervuילend wordt geproduceerd, met grote impact op de lokale omgeving in die landen. Dit raakt ook aan de verantwoordelijkheid van mensen als consument. Wij hebben als consument een verantwoordelijkheid om bereid te zijn hogere prijzen te betalen voor duurzaam geproduceerde producten en sober te zijn in ons consumeren.

Overheden hebben een juridische bestemmingsfunctie, met als doel het realiseren van rechtvaardige verhoudingen tussen sociale verbanden in het publieke domein van de samenleving (publieke gerechtigheid). Zij mogen ingrijpen als individuele belangen het publieke belang van de samenleving schenden. Als blijkt dat door de productie gevaarlijke stoffen in de leefomgeving terechtkomen, met grote gevolgen voor het milieu en de volksgezondheid, moet de overheid ingrijpen. Bijvoorbeeld door het opstellen van wet- en regelgeving en strengere eisen ten aanzien van vergunningen. Zoals aangegeven is dit in de praktijk niet eenvoudig. Het is tevens van belang dat de (lokale) overheden ook verantwoordelijkheid nemen voor het handhaven van wet- en regelgeving.

Gemeenschappen zijn nodig om elkaar en de markt in balans te houden

Conclusie en oplossingsrichtingen

Vanuit het neoliberale denken van Hayek en de beginselen van

subsidiariteit en soevereiniteit in eigen kring kan worden betoogd dat bedrijven als Tata Steel en Chemours onvoldoende verantwoordelijkheid hebben genomen voor de ecologische impact van hun producten.

Vanuit het denken van Hayek ontstaat een vacante verantwoordelijkheid voor ecologische publieke belangen als de markt deze belangen niet behartigt. Overheden mogen niet ingrijpen in de markt. Belangrijke oplossingsrichting is het beprijzen van de ecologische impact van de productie van producten. Dit zorgt ervoor dat vanuit het prijsmechanisme informatie wordt gedeeld over de ecologische impact van producten, die op deze manier een plek krijgt in het marktmechanisme.

De beginselen subsidiariteit en soevereiniteit leren ons dat de markt ingebed moet zijn in een structuur van sociale verbanden die handelen met het oog op het algemeen welzijn (subsidiariteit) en vanuit een eigen verantwoordelijkheid (soevereiniteit in eigen kring), rekening houdend met sociale, economische, juridische en ethische normen. Vanuit deze beginselen gaat de verantwoordelijkheid van bedrijven en andere sociale verbanden verder dan het voldoen aan wet- en regelgeving en behoren ook de ecologische gevolgen van productie meegenomen te worden in het handelen.

Gemeenschappen zijn nodig om elkaar en de markt in balans te houden. Overheden mogen helpend ingrijpen als sociale verbanden niet kunnen of willen bijdragen aan het algemeen welzijn (subsidiariteit) of als private belangen ten koste gaan van publieke ecologische belangen (soevereiniteit in eigen kring). Inzet

hierbij is om bedrijven en andere sociale verbanden in staat te stellen om hun eigen verantwoordelijkheid te nemen. Voorkomen moet worden dat een enorme en bijna onmogelijke taak voor de overheid ontstaat om publieke ecologische belangen te behartigen, omdat bedrijven en andere sociale verbanden geen verantwoordelijkheid nemen voor de ecologische impact van hun producten.

Artikel in het kort:

- * Vanuit het neoliberale denken, met Hayek en Friedman als belangrijke inspiratiebronnen, bestaat er geen andere verantwoordelijkheid dan het maken van winst binnen de grenzen van de wet: de sociale verantwoordelijkheid is afwezig
- * De verantwoordelijkheid van bedrijven, net als die van andere actoren, is binnen het christelijk-sociale denken breder. De overheid kan ondersteunend ingrijpen als ze niet in staat zijn hun bijdrage aan het algemeen welzijn te leveren (subsidiariteit) of als belangen van private organisaties ten koste gaan van publieke belangen (soevereiniteit in eigen kring)
- * De cases rond de bedrijven Chemours en Tata Steel laten zien dat publieke ecologische belangen door alle betrokkenen zijn verwaarloosd. De publieke verantwoordelijkheid is vacant gebleven, gebrekkig ingevuld, ofwel door een veelvoud van private belangen doorkruist
- * Via het bekijven van ecologische schaarste en ondersteunende regelgeving moeten bedrijven en andere betrokkenen beter in staat worden gesteld om (publieke) ecologische belangen te behartigen, omdat dit voor de overheid alleen een onmogelijke taak is